

CZU: 37.017.4/.7+004

DOI: 10.36120/2587-3636.v31i1.7-15

DIGITALIZAREA ȘI EDUCAȚIA PENTRU DEMOCRAȚIE

Valeriu CABAC, dr., prof. univ.

<https://orcid.org/0000-0002-2125-2974>

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Andriana CERNEI, profesoară de matematică și informatică, drd.

<https://orcid.org/0000-0003-1129-7340>

Liceul Teoretic „Vărațic”, Rîșcani

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Republica Moldova

Rezumat. În articol sunt analizate cauzele implicării slabe a cetățenilor, inclusiv a tinerilor, în viața comunităților. Este cercetată relația dintre procesele de digitalizare și procesele de democratizare. Sunt aduse argumente în favoarea integrării disciplinelor „Educație pentru societate” și a modulului la alegere „Metodele experimentale în științele umanistice” a cursului școlar de informatică.

Cuvinte-cheie: participare democratică, educație pentru democrație, e-democrație, competențe cetățenești, competențe digitale.

DIGITALIZATION AND EDUCATION FOR DEMOCRACY

Abstract. The article analyzes the causes of the weak involvement of citizens, including young people, in the life of communities. The relationship between digitization processes and democratization processes is researched. Arguments are made in favor of the integration of the course "Education for society" and the optional module "Experimental methods in the humanities" of the school computer science course.

Keywords: democratic participation, education for democracy, e-democracy, citizenship skills, digital skills.

Introducere

Școala, ca instituție socială, are responsabilitatea de a forma viitorii cetățeni, de a dezvolta la ei un șir de competențe necesare pentru viața în societate (activitatea profesională, relațiile personale, petrecerea timpului liber etc.), având la bază valorile fondatoare ale drepturilor omului, a democrației și a statului de drept. Vom discuta relația dintre două grupe de competențe: sociale și civice și competențele digitale, care fac parte din cele nouă competențe-cheie, prevăzute de a fi formate și dezvoltate la elevi conform Codului Educației al Republicii Moldova. Menționăm că în documentele Uniunii Europene competențele sociale și civice sunt denumite competențe cetățenești și semnifică „capacitatea de a acționa în calitate de cetățeni responsabili și de a participa pe deplin la viața civică și socială, pe baza înțelegerii conceptelor și structurilor sociale, economice, juridice și politice, precum și a evoluțiilor și a durabilității la nivel mondial” [1].

1. Cultura participării democratice

Sistemele de guvernare, inclusiv sistemul de guvernare din Republica Moldova, sunt bazate pe așa-numita „democrație reprezentativă”, care presupune participarea cetățenilor o dată în 4 ani la alegerea reprezentanților săi în structurile statului. Deoarece durata unui

mandat este destul de lungă, iar în toate domeniile de activitate umană au loc schimbări rapide, prioritatea problemelor ce urmează a fi rezolvate de reprezentanții aleși se poate schimba și pot apărea probleme noi. Iată de ce apare necesitatea participării permanente a cetățenilor, inclusiv a celor tineri, la procesul de luare a deciziilor [2]. Persoanele alese reprezintă o comunitate. În continuare prin *comunitate* vom înțelege „în primul rând, spațiul în care se realizează participarea și, în al doilea rând, ținta anumitor strategii de dezvoltare. Interpretarea comunității ca loc al acțiunii ia în calcul <...>: contextul teritorial, valorile și normele comune (inclusiv reciprocitatea) și existența unor legături și relații directe între membri (participanți sau nu). În mod special este importantă funcția de control social îndeplinită de comunități, funcție care, în condițiile existenței unor valori și norme care promovează cooperarea, asigură realizarea unor scopuri comune benefice membrilor colectivității” [3, p. 18].

În modul ideal, toți membrii unei comunități trebuie să aibă posibilitatea să se implice în viața comunității locale prin luarea deciziilor în comun, prin participarea la alegeri și la diverse activități în folosul comunității. Practica demonstrează că nu toți cetățenii beneficiază de această posibilitate. În mai multe țări, inclusiv în Republica Moldova, se atestă o implicare slabă și chiar o lipsă a participării democratice a cetățenilor în viața comunității locale și a întregii societăți. Conform raportului elaborat de Institutul IMAS în anul 2018 (beneficiar – Institutul Pentru Inițiative Rurale) 85% din populația Republicii Moldova nu a participat deloc la vreo ședință a consiliilor locale, chiar dacă, potrivit legii, ședințele consiliilor locale sunt publice. Acest fapt are consecințe nefaste atât pentru fiecare cetățean în parte, cât și pentru întreaga comunitate. În lipsa participării democratice, unele decizii colective se dovedesc a fi nereușite sau injuste pentru anumite persoane [4]. Cauzele unei asemenea stări de lucru sunt, în opinia noastră, multiple:

- informarea insuficientă a cetățenilor;
- lipsa unei „culturi a participării democratice”;
- lipsa sau formarea insuficientă a competențelor cetățenești la o mare parte a populației.

La elaborarea documentului de bază, care definește fundamentele conceptuale, metodologice și praxiologice ale politicilor curriculare în Republica Moldova – Cadrul de referință al Curriculumului Național, autorii au ținut cont de provocările lumii moderne, dar și de contextul național, determinat, în particular, de criza social-politică adâncă [5, p. 5]. Ultima, în opinia noastră, se explică și prin nivelul nesatisfăcător al educației generației tinere, care se manifestă printr-o apatie vădită a tinerilor față de „democrația participativă” (implicarea activă a tinerilor la viața democratică a comunităților lor, participarea tinerilor la luarea deciziilor și în înțelegerea procesului decizional). Se poate observa că, la nivel strategic, formarea generației tinere în calitate de cetățeni democrați este considerată drept unul din scopurile educaționale principale. În practica educațională

acest scop strategic este adesea neglijat, profesorii fiind axați, în mare parte, pe procesul de instruire (dobândirea de către elevi a cunoștințelor, pregătirea pentru susținerea examenelor) [6].

Participarea la procesele democratice se sprijină pe accesul liber la informație și cunoștințe. Informarea cetățenilor poate fi îmbunătățită esențial prin valorificarea posibilităților tehnologiei informației și a comunicațiilor (TIC). Se are în vedere nu numai asigurarea tehnică: dotarea bibliotecilor, școlilor, clădirilor în care sunt oferite servicii publice cu o infrastructură TIC de mare viteză, acces digital sigur, eliminarea decalajului digital, îmbunătățirea calității serviciilor online, dar și asigurarea metodică: elaborarea conținuturilor multimedia pentru explicarea principalelor procese decizionale. Nu mai puțin importantă este asigurarea alfabetizării digitale și dezvoltarea competențelor digitale a tuturor cetățenilor. În documentele europene este utilizată noțiunea *e-democrație*, care este definită drept un sprijin și o consolidare a democrației tradiționale prin intermediul TIC. E-democrația, de una singură, nu asigură participarea democratică a cetățenilor la luarea deciziilor. Ea trebuie completată cu un mediu non-digital [7].

Formarea „culturii participării democratice” și a competențelor cetățenești este posibilă prin activități curriculare și extracurriculare și, mai ales, prin implicarea elevilor în viața comunității.

2. Educația pentru democrație în școală

Printre competențele-cheie propuse a fi formate la elevi în Codul Educației al Republicii Moldova se numără, după cum s-a menționat, competențele sociale și civice. Formarea acestor competențe trebuie să contribuie la devenirea unor persoane angajate civic și responsabile, care „<...> sunt capabile să se implice activ în viața comunității, a localității, a țării; participă activ la viața socială și culturală a comunității, a localității și sunt capabile să evalueze impactul implicării personale în dezvoltarea comunității; identifică probleme din comunitate și își expun opinia despre acestea, sensibilizând factorii de decizie și comunitatea, inițiază proiecte de soluționare a problemelor de diferit gen din comunitatea lor și în afara acesteia, cu mobilizarea tuturor părților interesate și participă la proiecte de soluționare a problemelor din comunitate” [5, p. 39].

Menționăm că președintele SUA Abraham Lincoln explica noțiunea de democrație drept „*guvernarea oamenilor, de către oameni și pentru oameni*”. În acest sens cele trei definiții pot fi interpretate după cum urmează:

- prin „*guvernarea oamenilor*” înțelegem că puterea provine de la oameni;
- „*de către oameni*” semnifică că puterea este exercitată de reprezentanți aleși sau direct de cetățeni;
- „*pentru oameni*” - puterea este exercitată pentru a servi intereselor oamenilor [8].

Prin prisma definiției propuse de A. Lincoln și definițiilor din dicționarele politice, școala poate fi privită ca o democrație în miniatură – guvernarea oamenilor (angajaților, elevilor), de către oameni (manageri, diriginți, ș. a.), pentru a servi interesului oamenilor (elevilor în particular și a societății/comunității în general).

Democrația ține de voința poporului, de alegerile făcute, iar modul cum vor funcționa societățile viitoare depinde în mare măsură de modul cum vor fi instruiți și educați elevii de azi.

Educația pentru democrație urmărește să creeze condiții pentru ca elevii-viitori cetățeni să dobândească cunoștințele, să-și formeze capacitățile și atitudinile care îi vor ajuta să joace un rol activ în comunitate, fie aceasta locală, națională sau chiar internațională. Importantă este atât dimensiunea temporală, cât și cea spațială a educației pentru democrație. Aceasta înseamnă implicarea în viața comunității, începând cu vârsta preșcolară, învățând cum se pot rezolva problemele în mod echitabil și cinstit în familie, în cercul de prieteni, pe terenul de joacă, în clasă, în unitatea școlară, în asociația locatarilor, în comunitatea locală etc. Educația pentru democrație trebuie realizată nu numai în formă instituțională (la orele de educație civică), dar și prin activități opționale și facultative. Un rol aparte în educația pentru cetățenie îi revine educației informale, prin care elevul dobândește cunoștințe, își formează atitudini și valori, datorită influențelor educative și resurselor din mediul său și din experiența zilnică (familie, prieteni, vecini, joacă, mass-media, Internet etc.) [9].

Planul-cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal [10] prevede predarea disciplinei obligatorii „Educație pentru societate” în clasele V-XII. Scopul principal al disciplinei noi introduse constă în contribuția la „*consolidarea unei societăți incluzive, pașnice și democratice în Republica Moldova*” prin consolidarea capacității sistemului de învățământ de a dezvolta cunoștințele și competențele necesare elevilor pentru a deveni cetățeni angajați civic [11, p. 4]. Formarea acestor competențe se recomandă a fi realizată prin diverse abordări ale procesului de învățare: (a) învățarea despre democrație; (b) învățarea prin democrație; (c) învățare pentru democrație. Aceste abordări permit a prezenta elevilor trecutul, prezentul și viitorul democrației.

Ne vom axa în continuare asupra aspectului „învățare prin democrație”. A învăța prin democrație semnifică a trăi în democrație, a participa la democrație. Pentru elev participarea la democrație constă în implicare, în participarea la viața comunității (clasă, unitate școlară, comunitate locală, societate). Curriculumul disciplinei „Educație pentru societate” este orientat spre implicarea maximă a elevilor în viața comunității. Concludentă în acest sens este studierea în cl. XII a unității de învățare „Tinerii în acțiune. Soluții la problemele comunității”. Această unitate de învățare se realizează printr-un tip de activitate de învățare, bazată pe proiect, numit *învățare prin activități în beneficiul comunității* [12, p. 13].

Amintim că finalitatea principală a educației constă în *formarea identității* educabilului. Or, identitatea elevului este modelată de alegerile pe care el le face în viață. Această identitate se dezvoltă pe tot parcursul vieții printr-un proces de învățare. Pentru a-i ajuta elevului să-și formeze identitatea (imaginea de sine, rolurile sociale), el trebuie învățat să facă alegeri și să reflecteze asupra impactului lor. De exemplu, elevului i se poate propune să facă o privire înapoi: să identifice alegerile care l-au definit ca persoană; să facă o privire înainte: să determine alegerile care îi pot modela viața viitoare; să utilizeze modelele ca instrumente analitice; să ia decizii prin identificarea criteriilor, obiectivelor și priorităților [13]. Se recomandă a învăța elevii să facă alegeri în situații concrete, în care este nevoie de a face alegeri. Pentru aceasta comunitatea școlară, dar și comunitatea locală trebuie privită drept un spațiu de experiențe autentice.

În cadrul studierii disciplinei „Educație pentru societate” elevii, conform curriculumului disciplinei [11], urmează să înțeleagă în mod practic și concret:

- (a) modurile de identificare a intereselor și nevoilor membrilor unei comunități;
- (b) criteriile de prioritizare în selectarea unei probleme;
- (c) modurile de colectare, prelucrare și interpretare a datelor cercetării;
- (d) modurile de identificare a soluțiilor rezonabile, durabile pentru problemele comunității;
- (e) modurile de planificare a activităților de voluntariat (sprijin direct oferit unui grup de beneficiari/sprijin sau schimbările realizare în mod indirect în comunitate/promovarea schimbărilor).

Realizarea unor activități în cadrul studierii disciplinei poate fi eficientizată prin utilizarea posibilităților tehnologiei informației și a comunicațiilor (colectarea și prelucrarea datelor, promovarea schimbărilor etc.). Aceste posibilități constituie obiectivele modulului la alegere „Metodele experimentale în științele umanistice” din cursul școlar de informatică [14]. În opinia noastră, modulul în cauză poate fi studiat în cl. XII paralel cu disciplina „Educație pentru societate”. Compararea conținuturilor și finalităților unității de învățare „Tinerii în acțiune. Soluții la problemele comunității” din disciplina „Educație pentru societate” și a modulului la alegere „Metodele experimentale în științele umanistice” din disciplina „Informatica” face posibilă realizarea unor lecții integrate la cele două discipline. Modulul la alegere permite nu numai de a diversifica setul de probleme ce pot fi rezolvate într-o comunitate, dar oferă un fundament metodologic activităților de soluționare a problemelor comunității.

3. Digitalizare vs. democratizare

Transformările sociale care se produc în majoritatea țărilor sunt accelerate de progresul rapid al tehnologiilor (inteligența artificială, robotica, cloud computing,

blockchain etc.). Pentru a evita izolarea, a reduce inegalitățile în informare, educație, fiecare persoană trebuie să investească în competențele sale digitale.

Conform recomandărilor Consiliului UE privind competențele-cheie pentru învățarea pe tot parcursul vieții [1] „competențele digitale implică utilizarea cu încredere, critică și responsabilă a tehnologiilor digitale, precum și utilizarea acestora pentru învățare, la locul de muncă, și pentru participarea în societate”.

Digitalizarea instruirii contribuie la diseminarea cunoștințelor prin oferte educaționale cu acces deschis și, drept consecință, la democratizarea durabilă a sistemelor de învățământ, la reducerea inegalităților educaționale. În același timp, există temeri că digitalizarea poate amenința democrațiile și sistemele educaționale, făcând posibil controlul social și încălcarea confidențialității cetățenilor.

Standardele de competențe digitale ale elevilor din ciclul primar, gimnazial și liceal din Republica Moldova sunt orientate preponderent spre formarea unor abilități tehnice [15]. În documentul amintit se subliniază că rolul de bază în formarea și dezvoltarea competențelor digitale îi revine disciplinei școlare „Informatica”. În literatura de specialitate sunt atestate și alte puncte de vedere. De exemplu, cercetătorul M. Busch consideră că digitalizarea este, în primul rând, o problemă legată de educația pentru democrație, care are impact direct asupra conținuturilor, metodelor și obiectivelor de învățare și predare la toate disciplinele [16, p. 6].

În Declarația europeană privind drepturile și principiile digitale pentru deceniul digital, adoptată de Parlamentul European, Consiliul UE și Comisia Europeană la 26.01.2022, este declarat că toate persoanele ar trebui să aibă acces la un mediu online de încredere, divers și multilingv [17]. Accesul la conținuturile diversificate contribuie la dezbateri publice pluraliste și ar trebui să permită tuturor cetățenilor să participe la democrație.

Se poate observa ușor că procesele de digitalizare și de democratizare a societății se desfășoară paralel, dar cu viteze diferite. Ambele procese sunt importante, însă pentru a „ține pasul” cu procesul de digitalizare, este necesar de a accelera radical procesul de democratizare, în special în țările cu democrație tânără. În același timp, nu se poate spera la o viteză mare a proceselor democratice. De exemplu, în cazul alegerilor (locale, parlamentare, prezidențiale) se prevede o perioadă preelectorală, pe parcursul căreia alegătorii își formează sau își modifică opțiunile.

O importanță capitală în procesul de democratizare o au media sociale. Ca și alte tehnologii noi, ele sunt ambivalente. Aspectul pozitiv constă în oferirea accesului publicului larg la volume mari de informații. Astfel, 84% din persoanele din Republica Moldova, intervievate în cadrul unei cercetări realizate de Thomson Reuters Foundation, au declarat că preferă să primească noutățile din rețelele sociale. Aspectul negativ constă în faptul că proprietarii acestor media reușesc într-un mod subtil, prin alegerea unor „ținte

precise”, să manipuleze formarea opiniei publice în dauna democrației. Precizăm că acest pericol crește în măsura în care manipulările sunt profesionalizate și personalizate.

Este bine cunoscut faptul că tehnologiile digitale folosesc o logică binară, reducând totul la două stări (0 și 1). Interacționând tot mai frecvent cu diverse dispozitive digitale, care utilizează această logică, folosind serviciile online, oamenii își modifică treptat modul de gândire, care nu mai tolerează nuanțe, ci devine un mod de gândire binar. În paralel, specialiștii remarcă o polarizare în creștere în procesele democratice, când cetățenilor li se propun doar două opțiuni: „pro” sau „contra” unei propuneri sau unei opinii. Se poate presupune că între cele două evoluții (a tehnologiilor digitale și a proceselor democratice) există o legătură, însă, posibil, aceasta este o simplă coincidență. Cert este faptul că comportamentul binar („sau”/„sau”) este străin esenței democrației. Pentru multe persoane alegerea din două alternative este o opțiune cu mult mai ușoară, decât angajarea într-o dezbateră rațională. Alegerea din două opțiuni permite de a determina majoritatea și minoritatea. Or, o democrație adevărată nu se poate limita la determinarea opiniei majorității; a ține cont de opiniile minorității, a căuta și a găsi compromisuri este o chestiune la fel de importantă [18].

În pofida scepticismului formulat referitor la utilizarea instrumentelor digitale în procesele democratice, specialiștii consideră că digitalizarea trezește anumite speranțe. La o proiectare bine gândită pot fi elaborate instrumente digitale eficiente pentru exersarea participării democratice. În Republica Moldova pot fi menționate în acest sens platforma de participare a cetățenilor la luarea deciziilor (particip.gov.md), instrumentul de informare „Platforma educațională de e-Transformare” (e-transformare.md), școala „Instigare la democrație” (cpr.md) ș. a.

Concluzii

Sunt necesare anumite eforturi pentru a depăși obstacolele care împiedică participarea democratică a tuturor cetățenilor în luarea deciziilor la orice nivel:

- creșterea ratei de penetrare a serviciilor de acces la Internet;
- trecerea la digitalizarea datelor colectate de operatorii de sondaje;
- alfabetizarea digitală a tuturor grupelor de populație; dezvoltarea în continuare a competențelor digitale în învățământul general, profesional și continuu;
- micșorarea costurilor de obținere a informației și a comunicațiilor;
- crearea unor platforme de participare numerică pentru mobilizarea persoanelor care tind să evite viața socială/politică.

Din punct de vedere al educației pentru democrație, „educația digitală” nu poate fi redusă la o simplă utilizare a media digitale și nu poate fi subiectul unei singure discipline școlare, cum ar fi informatica.

Bibliografie

1. *Recomandarea Consiliului din 22 mai 2018 privind competențele-cheie pentru învățarea pe tot parcursul vieții* [online] [accesat 22.12.2022]. Disponibil: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN).
2. *Ce este participarea* [online] [accesat 20.12.2022]. Disponibil: <https://particip.gov.md/ro/ce-este-participarea-3473.html>.
3. SĂVEANU, T. G. *Forme de participare la viața comunității, complementaritate sau opoziție?* Cluj-Napoca: Presa universitară clujeană, 2014. ISBN 978-973-595-662-2.
4. MACE, G.; PÉTRY, F. *Guide d'élaboration d'un projet de recherche en science sociale*. Bruxelles: De Boeck Université, 2010. 134 p. ISBN 978-280-416-043-2.
5. GUȚU, V.; BUCUN, N.; GHICOV, A. [et al.]. *Cadrul de referință al curriculumului național*. Coord.: L. Pogolșa, V. Crudu; experți intern.: C. Fartușnic, D. P. Funeriu; Min. Educației, Culturii și Cercet. al Rep. Moldova. Chișinău: Lyceum, 2017. 104 p. ISBN 978-9975-3157-7-7.
6. *Guvernanța democratică a școlii în Republica Moldova*. Ghid metodologic [online] [accesat 15.01.2023]. Disponibil: <https://rm.coe.int/ghid-metodologic-ro/1680a5b008>.
7. *Raport referitor la e-democrația în Uniunea Europeană: potențial și provocări* [online] [accesat 24.12.2022]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0041_RO.html.
8. *Democrația. Principii de bază* [online] [accesat 14.01.2023]. Disponibil: <https://www.living-democracy.com/ro/textbooks/volume-1/part-1/unit-1/chapter-1/lesson-2/>.
9. *Carta Consiliului Europei privind educația pentru cetățenie democratică și educația pentru drepturile omului*. Adoptată în cadrul Recomandării CM/Rec(2010)7 al Comitetului de Miniștri [online] [accesat 24.12.2022]. Disponibil: <https://rm.coe.int/1680487883>.
10. *Curriculum Național. Planul-cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal* [online] [accesat 22.12.2022]. Disponibil: http://edu.gov.md/sites/default/files/ordin_mec_nr_123_din_28.02.2022_plan-cadru_2022-2023.pdf.
11. *Curriculum Național. Aria curriculară „Științe socioumnistice”. Disciplina Educație pentru societate*. Cl. X-XII. Chișinău, 2018, [online]. [accesat 04.01.2023], Disponibil: https://mecc.gov.md/sites/default/files/eps_liceu_2018-08-14_curriculum_ghid.pdf.
12. ELPUJAN, O.; GALANTON, D.; RUS, C.; NESTIAN-SANDU, O. *Educație pentru societate: Ghidul profesorului: Clasa a 12-a; coordonatori: C. Lungu, D. Lazur;*

- Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova. Chișinău: S. n., 2021 (Bons Offices SRL).144 p. ISBN 978-9975-87-861-6.
13. *Participarea la democrație*. Living democracy. Textbooks [online] [accesat 20.12.2022]. Disponibil: <https://www.living-democracy.com/ro/textbooks/volume-4/>.
 14. *Informatică: Curriculum național: Clasele 10-12: Curriculum disciplinar: Ghid de implementare / Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova; coord.: A. Cutasevici, V. Crudu, A. Prisăcaru; grupul de lucru: A. Gremalschi (coord.) [et al.]. Chișinău: Lyceum, 2020.120 p. ISBN 978-9975-3436-2-6.*
 15. *Standarde de competențe digitale ale elevilor din ciclul primar, gimnazial și liceal*, aprobate prin ordinul Ministerului Educației nr. 862 din 07 septembrie 2015.
 16. BUSCH, M. L'éducation à la démocratie dans la société numérique. În: *L'éducation à la démocratie dans la société numérique*. Luxembourg, Trèves: Ministère de l'Éducation Nationale, de l'Enfance et de la Jeunesse, Université de Trèves, 2020.
 17. *Declarația europeană privind drepturile și principiile digitale pentru deceniul digital* [online] [accesat 14.01.2023]. Disponibil: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023C0123\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023C0123(01)&from=EN).
 18. *Where democracy and digitisation meet. Abridgement of the project „Democracy and digitisation”*. Berne: TA-SWISS, 2021 [online] [accesat 14.01.2023]. Accesibil: <https://zenodo.org/record/5187687#.ZA3KOnZBxPY>.